

Marko Zajc

»Malo piti, ali to kaj škoduje treznostni akciji v domovini? Prav nič.«

Značaj protialkoholnega gibanja pod vodstvom Janeza Kalana pred prvo svetovno vojno.

Zajc Marko, dr., Inštitut za novejšo zgodovino,
Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, marko.zajc@inz.si

178.1:929Kalan J.
27-72:929Kalan J.

»MALO PITI, ALI TO KAJ ŠKODUJE TREZNOSTNI
AKCIJI V DOMOVINI? PRAV NIČ.«

*Značaj protialkoholnega gibanja pod vodstvom Janeza
Kalana pred prvo svetovno vojno.*

Janez Kalan (1868–1945), duhovnik, urednik in aktivist katoliškega gibanja, je bil poleg delovanja v Marijinih družbah in urednikovanja mesečnika *Bogoljub* (1903–1924) glavni akter protialkoholnega gibanja na Slovenskem pred prvo svetovno vojno in po njej. Leta 1903 je ustanovil protialkoholno zvezo Sveta vojska, urejeval pa je tudi protialkoholni časopis *Zlata doba*. Kalan je za razliko od predhodnikov v boju proti alkoholu uporabil bolj tolerantno taktiko. Za članstvo v protialkoholnem združenju se ni zahtevala popolna abstinenca. Gibanje je bilo razdeljeno na abstinence in t. i. zmernike – ljudi, ki so se odpovedali žganju, pivo in vino pa so morali piti zelo zmerno. Kalan je bil izredno aktivna in kontroverzna osebnost, saj je po eni strani goreče pridigal proti alkoholu, po drugi pa so ga večkrat zasačili, da ga je sam tudi konzumiral. Leta 1910 so se iz tega norčevali pri liberalnem Slovenskem narodu. Naslednje leto pa je v *Zlati dobi* sam priznal, da je na poti v Jeruzalem pil. V protialkoholnem časopisu je celo reklamiral »domače« vino, ki naj bi bilo za ljudi boljše kot »nemško« ali »judovsko« žganje in pivo. Pod njegovim vodstvom je bilo protialkoholno gibanje izrazito konzervativno in je videlo razloge za alkoholizem in moralni propad predvsem v pogubnih vplivih moderne družbe, rešitev pa v rekatolicizaciji družbe.

Ključne besede: Janez Kalan, Marijina družba, *Bogoljub*, Sveta vojska, *Zlata doba*, protialkoholno gibanje

Zajc Marko, PhD, Institute of Contemporary History,
Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, marko.zajc@inz.si

178.1:929Kalan J.
27-72:929Kalan J.

“DOES A GLASS OR TWO HARM THE
TEMPERANCE CAMPAIGN IN THE HOMELAND?
NOT AT ALL.”

*The Character of the Anti-alcohol Movement under the
Leadership of Janez Kalan before the First World War*

Janez Kalan (1868–1945), a clergyman, editor and activist of the Catholic movement, who participated in St. Mary's Societies and edited the monthly *Bogoljub* (1903–1924), was the main figure of the anti-alcohol movement in Slovenia before and after the First World War. In 1903 he founded the Holy Army Anti-alcohol Association, and was also the editor of the anti-alcohol newspaper *Zlata doba*. Unlike his predecessors, he used a more tolerant strategy in the fight against alcohol. Absolute abstinence was not a precondition for membership in the Anti-alcohol Association. The movement was divided into the teetotalers and the “moderates” – those who abstained from spirits and were allowed to drink beer and wine moderately. Kalan was a very active and controversial person because, on the one hand, he preached ardently against alcohol and, on the other, was caught several times consuming it himself. In 1910 the liberal newspaper *Slovenski narod* made fun of that. The next year Kalan made a confession in *Zlata doba* that he had been drinking on the way to Jerusalem. In an anti-alcohol newspaper he even advertised “home-made” wine that apparently was better for people than “German” or “Jewish” spirits or beer. Under his leadership, the anti-alcohol movement was distinctly conservative and sought reasons for alcoholism and moral decay above all in the pernicious influence of modern society, and the solution to it in the re-Catholicization of society.

Key words: Janez Kalan, St Mary's Society, *Bogoljub*, Holy Army, *Zlata doba*, anti-alcohol movement

Janez Kalan se je pojavil v prvih vrstah slovenskih borcev proti alkoholu že v samem začetku organiziranega gibanja na Slovenskem.¹ Kot stolni vikar v Ljubljani in odbornik krščanske socialne zveze je 17. septembra 1902 odprl prvi slovenski protialkoholni shod z naslednjimi besedami: »Malo nas je, a smo ljudje, dokler bo sovražnik gibal! Skromen je naš shod. Toda z ozirom na stvar, ki nas je združila, velikega, lahko rečem, epohalnega pomena za bodočnost našega naroda. V kratkem času se ne bo poznalo naše delo, toda v teku let bodo zazoreli narodu našemu bogati sadovi drevesa, ki ga danes vsajamo.«² Besede, ki jih je v različnih variantah ponavljal do konca življenja. Kalan je imel več kot pomembno vlogo v slovenskem katoliškem gibanju. Že leta 1903 je postal škofijski voditelj Marijinih družb, istega leta pa je začel urejati katoliški mesečnik *Bogoljub*. Po štirih letih službovanja v Zapogah se je leta 1908 odpovedal župniji in se popolnoma posvetil delu »za verski dvig ljudstva« v Marijinih družbah in drugih katoliških organizacijah.³ Na drugem slovenskem protialkoholnem shodu 26. oktobra 1903 je bil eden izmed ustanoviteljev družbe treznosti. V naslednjih letih pa je Kalan stopil nekoliko v ozadje. Med ožjimi sodelavci protialkoholne *Piščalke* ga ne najdemo, prav tako je manjkal med ustanovitelji društva *Abstinent*, ki so ga 9. novembra 1905 organizirali Janez Ev. Krek, Andrej Kalan, Miha Moškerc in Luka Smolnikar. V društvo so se lahko vključili samo pravi abstinenti.⁴ Predsednik novega društva pa je postal Janez Ev. Krek. *Piščalka*, glasilo društva *Abstinent*, se je postavila na stališče popolne abstinence. Sledila je znana polemika s frančiškanskim *Cvetjem* oz. Stanislavom Škrabcem, ki je bil prepričan, da je razglašanje vina za strup pravzaprav neposreden napad na Sveto pismo. Če je to res, je trdil Škrabec, potem je za materijo najvišjega zakramenta Kristus izbral strup.⁵

¹ Kalan je napisal več protialkoholnih brošur, glej: Janez Kalan, *Početek protialkoholnega gibanja na Slovenskem, Poročilo o I. slovenskem protialkoholnem shodu z namečkom, Ljubljana 1902*; Janez Kalan, *Kaj je torej z alkoholom?, Ljubljana 1906*.

² Anton Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927, Ljubljana 1927, str. 84* (Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja*).

³ Slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, Ljubljana 1925–1932.

⁴ Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 88–91*.

⁵ Anton Šepetavc, *Pijem, torej sem Slovenec ali alkohol(izem) kot tabu slovenstva, Zgodovina za vse, št. 1, l. 2, Celje 1995, str. 33*.

Neustrašni vitez Svete vojske v boju proti demonu alkoholu.

V maju 1906 je Kalan zopet postal eden izmed prvih mož gibanja, saj je skupaj s Franciškom Avscem postal sourednik novega protialkoholnega glasila *Zlata doba*. Do leta 1909 je imela Družba treznosti tri stopnje, 28. aprila 1909 pa so sklenili, da bo imela samo dve: popolne abstinente in tiste, ki ne pijejo žganja, druge pijače pa le zmerno (zmerniki). Februarja 1909 je Janez Kalan postal edini urednik *Zlate dobe*. Njegovemu dotedanjemu souredniku Avscu se je urednikovanje uprlo iz več razlogov. Za razliko od Kalana je premogel premalo idealistične navdušenosti, saj ni videl nobenega smisla v protialkoholnem pisanju, ko pa je očitno, da se ne da ničesar spremeniti. V »odjavnem« uvodniku je zapisal: »Vse slovensko časopisje je priporočalo v inseratih tuje pivo in šnops, v uredniškem delu pa vino in slovensko in češko pivo. /.../ Vidiš, če človek takole gleda, res dvakrat zastonj dela, – se naveliča.« Avscu je očitno predsedlo tudi delo brez konkretnega plačila: »Ko bi videl količjak uspeha, bi še nazadnje rekel: pa naj bo, če tudi pišem zastonj, tudi čez polnoč! Če pa nikjer nič sadu, nič zanimanja in nič podpore, potem kaj bi

(Prvo)majski izlet abstinentov na Homec leta 1910.

se trudil in pehal zastonj? Če hočeš, da še pišem o tej stvari, pa skrbi – za dober honorar.«⁶ Kalan mu je na isti strani odgovoril: »Imaš skoro prav. Tudi meni so že večkrat prihajale na misel znane Preširnovе besede: slep je, kdor se s treznostjo ukvarja, Kranjec naš mu osle kaže ...« Tudi sam bi lahko z razlogom podlegel resignaciji. Aškerčeve pesmi in celo Tavčarjevo delo 4000 »se ponujajo po cerkveni bratovščini sv. Mohorja v 80.000 izvodih po slovenski zemlji. Moja Sveta vojska,⁷ ki bi bila potrebna ljudstvu kakor vsakdanji kruh, pa leži in plesnuje po magacinih Katoliške bukvarne!« A ravno zato Kalan ne more obupati: »Prijetelj, nič velikega se ne stori brez velikih žrtev. In če naš narod potrebuje teh žrtev, zakaj bi mu jih ne prinesli? Kaj to, če hodijo po meni? Bolje da en človek umre, kakor da cel narod pogine.« Seme mora umreti, da obrodi svoj sad. Včasih traja predolgo, zdi se, da je v zemlji zares umrlo, »pa potem toliko krepkeje udari na dan, bohotneje raste in rodi bogat sad.«⁸ Odgovor bivšemu uredniku lepo slika Kalanov profil. Torej, Kalan je med delom dušnega pastirja prišel do ugotovitve, da alkohol moralno in materialno uničuje slovensko ljudstvo. Seveda se ljudstvo tega ne zaveda, zato rabi vodnike in učitelje. Kdo drug bi bil bolj primeren kot duhovniki, ki so se posvetili zveličanju svojih ovčic? Kalan je z navdušenjem sprejel nalogo, ki mu jo je »zaupala previdnost«, dobil je »misijo« svojega življenja. Zato je bil vsak poraz samo začasna ovira na poti do cilja. Večji ko so porazi, večja bo nagrada za njegovo mučeništvo. Drugače niti ne more biti. Samo obupati se ne sme: treba je iskreno moliti in zavzeto delati: »Bog v nebesih gleda naše trude in upam, da bo on boljši plačnik, kakor je svet.«⁹

Organizacija in principi

Dejstvo, da je bilo protialkoholno gibanje razdeljeno na dve društvi, čeprav so se v obeh občasno pojavljali isti ljudje, ni moglo biti dobro za propagiranje obče treznosti. Tega se je aktivni Kalan dobro zavedal. Najverjetneje so k razcepljenosti gibanja pripomogla osebna nasprotja, še zlasti med Janezom Kalanom in Janezom Ev. Krekom. Leta 1912 pa je Kalanu končno uspelo poenotiti gi-

banje. Na občnem zboru v Ljubljani 23. junija 1912 so razpustili društvo Abstinent in ustanovili Sveto vojsko za Ljubljano. V sredo 16. junija 1912 je bil ustanovni občni zbor Svete vojske, ki je združila prizadevanja nekdanjih društev.¹⁰ Protialkoholno gibanje je končno dobilo trdno organizacijsko strukturo. Kalan, ki ni imel dlake na jeziku, je utemeljil spremembe s kratkim opisom organizirane predzgodovine: »Najprej smo ustanovili društvo treznosti. Ime mi že takrat ni bilo popolnoma všeč, pa nisem vedel boljšega. Drugi so pozneje, ker z družbo niso bili zadovoljni, ustanovili društvo Abstinent. Potem pa, ko so dali tiskati celo nemške firme (!!) za dopisovanje, kakor da bi hoteli biti v zvezi z velikim svetom – so društvo pustili na sredi ceste ... In, če smo hoteli, da društvo ne propade, smo ga morali tam na cesti pobrati in naprej peljati. Bilo pa je društvo koristno zato, ker je imelo bolj bojevit značaj kot družba treznosti; in za javne nastope smo rabili vedno društvo Abstinent.«¹¹ Iz te interpretacije se da sklepati, da je bil Kalan nekoliko privoščljiv in zadovoljen, da je Krekovo društvo klecnilo in da je bilo odvisno od njegove milosti ...

Pravila Svete vojske so v prvem členu določala, da je »društvo svetno, od vlade priznано društvo, ki dela z naravnimi sredstvi; obenem pa tudi cerkvena družba, ki se poslužuje tudi nadnaravnih pripomočkov in nudi svojim udom duhovne dobrote. Zavetnik društva je sv. Janez Krstnik.«¹² Pravila društva je sprejel tudi škofijski ordinariat, zato je Sveta vojska »v sebi združevala značaj svetnega društva in cerkvene družbe.«¹³ Društvo je bilo navezano na duhovščino in strukturo katoliške cerkve, čeprav so ga lahko vodili tudi laiki. Namen društva je bil »zatirati pijančevanje«, načela pa so določala, da je končni cilj »vsesplošna treznost, najizdatnejše sredstvo k temu je popolna abstinenca. Pa tudi resnični zmerniki lahko pripomorejo k temu cilju. Brezpogojen boj velja žganju. Od mladine zlasti pa naj se odvrača vsakršen alkohol.«¹⁴ Sveta vojska je zadržala dvojno strukturo članstva: abstinente in zmernike. Društvo lahko ustanovi najmanj 5 oseb. Dohodki društva prihajajo iz članarine, »ki znaša letno 1 K«, in »od daril«. Vsako

⁶ Zlata doba 1909, str. 11.

⁷ Janez Kalan, Sveta vojska, Bog jo hoče, kdo si upa vanjo?, Ljubljana 1906.

⁸ Zlata doba 1909, str. 12.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 116.

¹¹ Zlata doba 1912, str. 81.

¹² Zlata doba 1912, str. 51.

¹³ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja, str. 116.

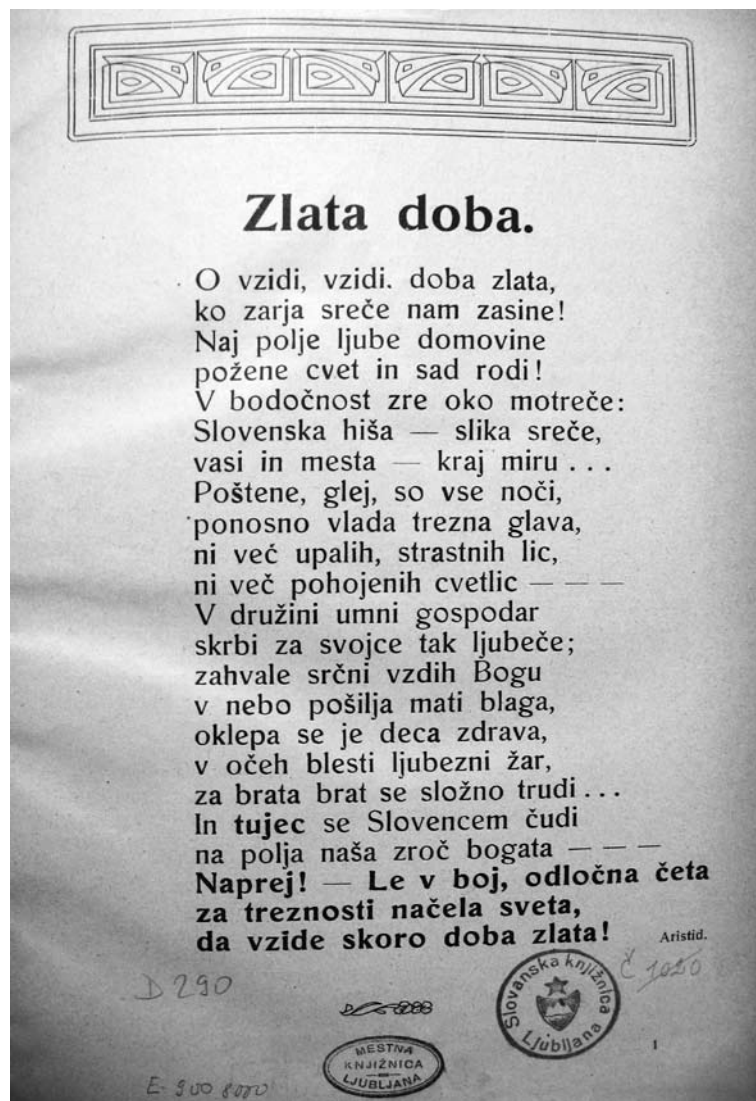
¹⁴ Zlata doba 1912, str. 51.

posamezno društvo mora tretjino svojih letnih dohodkov poslati Osrednji zvezi Svete vojske za poravnavo skupnih stroškov. V društvo se lahko vpišejo pripadniki obeh spolov, ko dopolnijo 14 let. Vsak član se zaveže najmanj za eno leto, da bo spoštoval določila tiste stopnje, ki si jo je izbral. Lahko se zaveže tudi za celo življenje. Posebno mesto je namenjeno otrokom, mlajšim od 14 let, ki se morajo navajati »k popolni zdržnosti«. Zanimivo je, da so od otrok zahtevali »tudi popolno zdržnost od tobaka«, saj se tobak pri pravilih za odrasle ne omenja. Poleg zdržnosti so morali »udje« izpolnjevati še nekaj drugih pogojev: mladim ljudem (do 14. oz. še bolje do 21. leta) niso smeli ponujati ali dovoliti nobene opojne pijače, prav tako niso smeli nikogar siliti k pitju. Seveda so bili obvezani tudi k »misijski« dejavnosti: »Tudi druge od pijanstva odvracati in jim ne dajati prilike k temu.«¹⁵ Dvojna struktura članstva je terjala natančnejša določila, še zlasti je bila nejasna kategorija zmerništva. Za Kalana je bil najboljši »barometer, po katerem se zmernik spozna, njegovo vedenje do abstinentov. Zmernik, ki pošteno misli in nima predsodkov, bo vesel, čim več bo videl abstinentov okoli sebe.« V smislu količine pa »nad polovico litra na dan ne sme iti odrasla zdrava moška oseba, ako hoče biti sigurna v zmernosti; ženske polovico manj.«¹⁶

Če smo omenili, da je bil Kalan pri končnih ciljnih gibanja neverjetno idealističen, pa je bil na nivoju organizacije krvavo pragmatičen. »Da, mi resnično potrebujemo organizacije«, je zatrjeval ob ustanovitvi Svete vojske. »Ravno te krepke organizacije nam je doslej manjkalo; saj nismo niti za drugega vedeli. V družbi je moč in mi potrebujemo moči.« Organizacijo potrebujejo protialkoholiki v prvi vrsti zato, ker se »alkoholizem vedno bolje organizira«. Gostilničarji so organizirani v svojih drugih in tako pritiskajo »na vlado za podaljšanje

¹⁵ Zlata doba 1912, str. 52, 53.

¹⁶ Zlata doba 1912, str. 138.

Hvalnica zlati dobi brez alkohola.

večerne policijske ure«. Po drugi strani je potrebna trdna organizacija tudi »nasproti oblastem«. Glede oblasti ni bil nič kaj idealističen: »Gospoška ne bo storila nič, dokler ne bo pritiska od ljudstva. Nikar ne mislite, da nam bo kdo kaj na krožniku prinesel!«¹⁷

Že na II. protialkoholnem kongresu leta 1909 je natančno definiral tako principe kot praktično delo protialkoholnega gibanja, ki jih je zagovarjal tudi v naslednjih letih. Iz teh principov pa je lepo razvidno, da je Kalan poskušal prikazati gibanje v tolerantnejši luči. Kot dolgoletni borec proti alkoholu se je dobro zavedal, kaj se ponavadi očita abstinentom, zato je poskušal očitke obrniti v prid »svetega boja«. Ni torej nenavadno, da je kot prvi princip navedel ravno toleranco: »Mi nečemo

¹⁷ Zlata doba 1912, str. 82.

Naslovnica protialkoholnega glasila Zlata doba (1910).

iz vseh ljudi napraviti abstinentov.« Abstinenti bi radi delali tudi z zmernimi ljudmi, ki nočejo povsem opustiti alkohola: »To bodi na glas povedano onim, ki mislijo, da hočemo vse pohrustati.« Takšnim podpornikom je bila namenjena znamenita druga stopnja »zmerništv«. Drugi princip je bil narodno-gospodarskega značaja: »Mi ne želimo vseh vinogradov uničiti.« Čeprav bi vinogradnikom tudi po Kalanovem mnenju druge panoge nesle dovolj, pa nima »takih hudobnih namenov, da bi jim hoteli uničiti vinograde«. Za Kalanov osebni odnos do alkohola je še zlasti zanimiv tretji princip, ki se je nanašal na znano polemiko s Škrabcem: »Če se zdržujemo vsakega alkohola, ne storimo tega zato, ker bi mislili, da je vsaka kaplja alkohola strup.« Po Kalanovem mnenju se ne bi smeli obremenjevati z vprašanji v stilu, češ, ali je en kozarec vina škodljiv. »Meni ni merodajen moj

želodec, ampak ljudski blagor.« Kalan ne sprašuje, kaj je dobro za njega, ampak kaj je dobro za ljudstvo. In jasno je, da alkohol ljudstvo uničuje.¹⁸

S tem principom je v navezi naslednji: »Abstinenca nam je sredstvo, splošna treznost je naš namen.« Če bi bili vsi ljudje trezni, potem abstinenca ne bi bila potrebna, pravi Kalan: »Če to dosežemo, bomo nehali biti abstinenti. Ker pa tega ne bomo dosegli nikdar, bo nekaj abstinentov vedno moralo biti.« Peti princip pa je določal, da lahko pomagajo tudi tisti, ki niso popolni abstinenti. »Dobrodošel vsak, ki z nami čuti, in četudi drži kozarček v roki, vendar nam lahko pomaga.« Sedmi princip pa je bil namenjen pravim abstinentom: »Čim več nas je, tem bolje je in tem prej bomo sovraga ugnali.« Zmerniki so sicer dobrodošli, vendar jih drži nazaj ozir na lastno osebo. Abstinent pa ne gleda »ne na levo ne na desno, njemu je le na tem, da pokonča sovražnika«.¹⁹

Reklama

Janez Kalan pa ni razmišljal moderno samo v smislu organizacije, veliko vlogo je namenil tudi propagandi oziroma oglaševanju. Že leta 1907 je imel predavanje *Kako treznost popularizirati*. Težko, ugotavlja Kalan, »to se pravi kakor iznajti kvadraturu cirkelna!« Nič ni manj popularno kakor treznost, sicer pa, kaj pa je popularno? »To je popularno, kar ljudem, kar človeški naravi, kar zlasti masi ljudstva ugaja. Popularen je mož, ki zna ljudstvu govoriti, kakor rado sliši.« Ker je človeška narava vedno enaka, bi lahko na tej točki človek kar obupal. Seveda Kalan tega ni bil pripravljen storiti. Čeprav ni videl pravega izhoda iz zagate, pa je kljub temu že opazil žarek upanja: »Tisti, ki se enkrat odločijo in zavzamejo za našo reč, se zavzamejo zanjo s celim srcem.«²⁰ Treznost je namreč popularna tam, kjer je razširjena; ko se bo na Slovenskem treznost bolj udomačila, bo postala tudi bolj popularna. Zato je potrebno treznost pravilno

¹⁸ Zlata doba 1910, str. 67, 68.

¹⁹ Zlata doba 1910, str. 69.

²⁰ Zlata doba 1907, str. 52, 53.

propagirati. »Gre za to, kako treznost in naše protialkoholno gibanje med ljudstvo zanesti in spraviti.« Zato bi morali poskrbeti naslednji faktorji: duhovniki (navedeni kot prvi), bogoslovci, dijaki, učitelji, deželna vlada in deželni šolski svet, uradniki, zdravniki, občine, poslanci, društva, shodi in časopisi.²¹ Na drugem mestu je Kalan pokazal, da dobro razume naglico in zmešnjavo modernega časa: »Reklama, pisanje, če hočete: vpitje, to je, kar danes velja. Kdor ne vpije, ta je v občnem šumu in šundru preslišan in vtopljen. Vpiti moramo, če hočemo, da nas kdo sliši in se kdo zmeni za nas. Nič ne de, četudi nas malo grlo boli, in nič ne stori, če je naše vpitje komu neprijetno in nadležno. Danes teka svet vse križem, vsak za svojim ciljem, vse hvale in ponuja svojo robo – alkohol pa še najbolj.«²² Torej, časniki bi morali delati več reklame, prav tako abstinenti v vsakdanjem življenju: »Vsa naša abstinenca pa mora imeti – to je njena glavna zadača – agitatoričen in propagatoričen namen. Vsak abstinent mora biti agitator!«²³

Politika in narod

Organizirano protialkoholno gibanje je imelo vsekakor tudi političen značaj. Bilo je del razvejanih »nepolitičnih« katoliških organizacij, ki so spadale pod Slovensko krščansko delavsko zvezo. Ta je pred prvo svetovno vojno združevala več kot 450 društev s 43.000 člani.²⁴ Kalan je bil aktiven tudi v političnem življenju. Leta 1909 je ob političnem preobratu na Kranjskem izdal brošuro, v kateri je slavil politični preobrat v korist SLS.²⁵ V knjižici se je Kalan pokazal kot goreč pristaš političnega katolicizma. Za politični razdor je brez obotavljanja obtožil liberalce in njihov tisk, ki trdi, da je »klerikalizem najhujši sovražnik naše narodnosti,« kar je imel za »izbruh brezdajnega sovraštva.«²⁶ Njegova bojevitost je vidna tudi iz

odločnega zagovarjanja obstrukcijskih metod političnega boja. Tako je z navdušenjem pisal, kako je 21. junija 1902 bojeviti Šušteršič »udaril v zbornici s knjigo ob mizo in zaropotal, da je zašklepetalo po vsej hiši. /.../ nekaterim obstrukcija ni bila po godu. A konec je pokazal, da je bilo to edino sredstvo.«²⁷ Kalan ne bi bil Kalan, če ne bi na koncu brošure naštel ključne naloge SLS. V prvi vrsti je posebno pozornost namenil dijakom, ki se jih organizirano zapeljuje z liberalizmom, ter učiteljem, ki to zapeljevanje izvršujejo. Kot tretjo nalogo pa je izpostavil podporo protialkoholnemu gibanju. »Tudi to je kardinalna točka, pri kateri se gre za našo bodočnost. Ali menite, da bo pijansko ljudstvo zmožno za kaj lepega in visokega? Da se bo navduševalo za verske nazore, ali da bo krepko branilo narodno posest?« Ravno pri boju proti alkoholu so nasprotniki v podobi liberalcev in socialnih demokratov pokazali svoje prave barve, saj jim »ni v resnici mar za ljudstva in naroda blagor; ker v tej kričeči zadevi ne store prav ničesar.«²⁸

Kalan je seveda obtoževal nazorske nasprotnike tudi v protialkoholnem časopisu. Še zlasti so mu šli v nos socialdemokrati, ki zbirajo »mlade fante ob nedeljah popoldne – čujte! – po oštarijah in tam, ob polnih poličkih ali vrčkih jih pripravirajo za svoje namene«. Socialističnim nasprotnikom je priznal, da so se dobro lotili svoje reči. »Oni potrebujejo moralno korumpiranih ljudi.« Za to pa ni nobena reč bolj pripravna kot alkohol. »Opiti se morajo mladi fantje, potem jim bo začela cerkev sama ob sebi smrdeti.«²⁹

Socialni demokrati, ki so širili svoje ideje tudi s pomočjo polička, so bili za Kalana navadni »zapeljevalci mladine«. Že iz samega pisanja *Zlate dobe* pa je razvidno, da je Kalan politične nasprotnike meril z drugačnim vatlom kot svoje pristaše. Dejstvo, da se bori proti alkoholu, ga ni motilo pri tem, da bi v *Zlati dobi* ne delal reklame za primorsko vino. Objavil je pismo »prijatelja iz Trsta«, ki se je pritoževal, da so včasih Kranjci hodili kupovat vino na Primorsko, »sedaj pa jih ni več. Vina je bilo dosti, drugega malo. Kmetje ga pijejo sami doma,

(Kalan, Velik moment).

²⁷ Ibidem, str. 14, 15; glej: Andrej Pančur, *Politično življenje po volilnih reformah*, v: Slovenska novejša zgodovina 1848–1992 (ur. Jasna Fischer), knjiga 1, Ljubljana 2005, str. 40.

²⁸ Kalan, Velik moment, str. 28.

²⁹ Zlata doba 1909, str. 74.

²¹ Zlata doba 1907, str. 54.

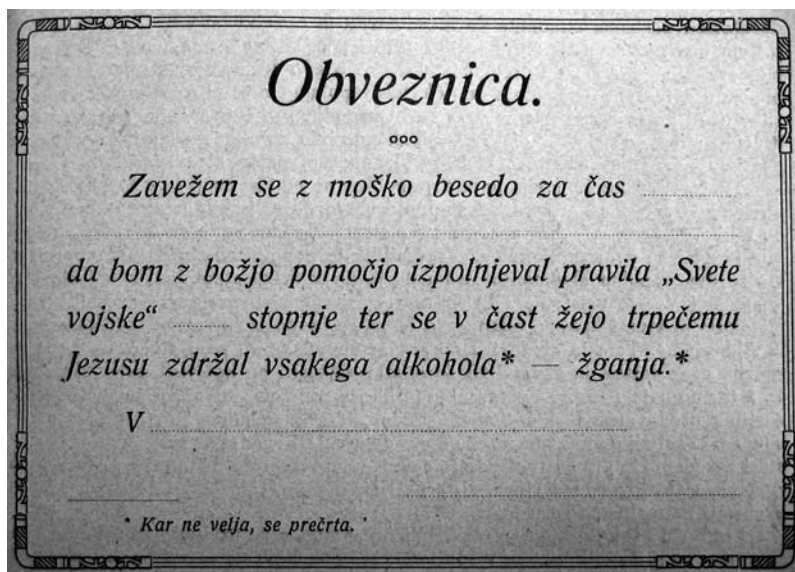
²² Zlata doba 1907, str. 101.

²³ Zlata doba 1907, str. 103.

²⁴ Jure Gašparič, Slovenska krščansko delavska zveza, v: Kronika XIX. stoletja, 3. knjiga, Ljubljana 2003, str. 284.

²⁵ Glej: Vasilij Melik, *Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki*, v: Vasilij Melik, *Slovenci 1848 – 1918 (ur. Viktor Vrbnjak)*, Maribor 2002, str. 661; Janko Pleterski, *Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Ljubljana 1998, str. 50–63; Walter Lukan, *Socialni katolicizem v Avstriji in pri Slovencih, Missijev simpozij v Rimu (ur. Edo Škulj)*, Celje 1988, str. 110–122.

²⁶ Janez Kalan, *Velik moment, Politično razmišljanje ob vselem preobratu v deželi Kranjski*, Ljubljana 1909, str. 10

Svečana obljuba novega člana Svete vojske.

za živež pa delajo dolgove. Svetuj mi, kam naj se obrnem, jaz sem sam že napol abstinent, pa ljudje se mi smilijo. /.../ Vino je izvrstno, nekaj posebnega: cena belemu trinajst krajcarjev liter, to je za kvaliteto res minimalno.« Dušebrižni Kalan je svojemu prijatelju javno odgovoril: »Jaz na to ne morem reči drugega, kakor kar stoji zapisanega zgoraj: če že morate piti, ne pijte žganja, ne pijte piva, pijte edino domače vino. Ne podpirajte Nemcev, Lahov, Judov itd. - na škodo domačih vinogradnikov!«³⁰ Domače vino je torej za Kalana manj škodljivo kot »judovsko« pivo, »nemško« žganje ali »laško« vino. Zato, ker je slovensko. Kalan se je očitno znašel v konfliktu med narodno-gospodarskimi oziri ter protialkoholnim bojem. V tem primeru je dal prednost nacionalizmu.

Kalanovo pitje alkohola – med teoriji in prakso

Kalanova toleranca do zmernih pivcev in vinogradnikov je imela najverjetneje svoj razlog v dejstvu, da je vsaj občasno alkohol tudi sam konzumiral. To je razvidno tako iz obtoževanja nasprotnikov kot tudi iz lastnega priznanja. Liberalcem je bilo namreč »jasno«, da je protialkoholno gibanje zgolj ena izmed prevar slovenskega političnega katolicizma. Ko so avgusta 1910 izvedeli za incident, ki naj bi ga okajeni Kalan insceniral v Spodnji Šiški, jih je kar razganjalo od navdušenja. Spomnili so se na neko Kalanovo predavanje

o pogubnih učinkih alkoholnega vraga: »Svoj čas smo bili navzoči pri velenavdušenem predavanju o pogubnih učinkih alkohola. Govornik se je postavil na visoko etično stališče in je obsojal alkoholizem kot etično zlo. Vsi poslušavci so mu navdušeno prikimali in nekateri so si naročili kar takoj sodavico; marsikateri je imel solze v očeh. Govornik je govoril in govoril, da mu je tekel vroč pot po obrazu. Ko pa je bilo shoda konec in se je sprejela resolucija, se je družba podala v znano gostilnico, kjer se toči izvrstno pivo. Kmalu je stal na mizi sodček in antialkohol-

ni govornik ga je tistikrat popil toliko, kolikor še nikdar ne. Vsled dolgega govorjenja mu je grlo postalo nenavadno suho, in kapljica mu je – tako mi je sam zatrjeval – teknila kot še nikoli!« Piscu pri Slovenskem narodu se je zdelo zabavno zatopiti v razliko med teorijo in prakso boja proti alkoholu. »Teoretično stran obravnava Zlata doba, zato se s to stranjo ne bomo obširneje pečali. Antialkoholna teorija je skoro čisto enotna: skoro vsi soglašamo, da je alkohol škodljiv. Protialkoholna praksa pa je bolj različna: eni pravijo ne pij opojnih pijač, če te kdo vidi, drugi pravijo alkohol se mora uničiti, pij kolikor moreš, tretji pravijo: zgledi vlečejo: človeštvo alkohola ne bo opustilo prej, dokler se na lastne oči ne prepriča o škodljivih posledicah alkohola; torej ljubi antialkoholik, napij se ga vsak večer kot krava in potem pojdi na cesto in se postavi ljudem na ogled kot živa priča kakšne posledice ima alkohol. Če človek natanko premisli, smo vsi antialkoholiki, eden na to, drugi na drugo vižo. Naša pota so različna, vsa pa vodijo v oštarijo.« Ker je antialkoholizem tako splošno priznan, ni čudno, da ga je pod okrilje vzela stranka »debelih fajmoštrov, uničevalcev alkohola en gross. /.../ Kakor orjaški vol se zaganja danes na Slovenskem po zaslugi 'S.L.S.' organizirana abstinenca v sedmeroglavo hidro alkoholizma.« Uspehi boja pa se že kažejo: »Vino je vsak dan slabše in dražje, tudi pivo se draži in pošten šnops dobiš kvečjemu še kje v hribih pri kmetiču, ki o visokih idejah antialkoholizma ni še ničesar slišal.«³¹

³⁰ Zlata doba 1910, str. 12.

³¹ Slovenski narod, 30. 8. 1910.

Slovenski narod se je v filozofiranje zapletel zgolj zato, da bi povečal pomembnost incidenta, ki je svoj epilog doživel na ljubljanskem sodišču. Janezu Kalanu so namreč sodili zaradi povzročitve lažje telesne poškodbe. Antialkoholni borec naj bi bil pri tem dejanju popolnoma pijan. Zlobni liberalni komentator je zadevo opisal z veliko mero domišljije: »Zlata doba je na svojega urednika lahko ponosna. Ne le, da v uredništvu s peresom v roki deluje za vzvišeno antialkoholno idejo, tudi izven uredništva jo propagira. Za torišče svojemu praktičnemu antialkoholovemu gibanju si je zadnjič izbral Spodnjo Šiško. Deloval je tako uspešno, da se je nazadnje prav energično gibal – na levo in na desno, naprej in nazaj. In takrat se je zgodilo, ko je skrivnostno sladkoginjjeni urednik Zlate dobe zapuščal s težkim korakom gostilno, da je priletela nekemu delavcu okoli ušes zaušnica, ki pa ni bila nič kaj prijazna, kajti delavec je zadobil lahko telesno poškodbo. Ubogega urednika Zlate dobe so obdolžili, da je bil pošiljatelj tiste zaušnice.« Pred okrajnim sodiščem priče tega niso potrdile, »antialkoholni urednik pa je dejal, da je bil takrat tako zatopljen v svojo visoko misijo, da se ničesar več ne ve spominjati«. Zato ga je sodišče oprostilo. Pri Narodu so mu iskreno čestitali in mu zaželeli »mnogo uspehov v njegovem nadaljnjem protialkoholnem delovanju«. ³²

Da je Kalan zares pil, dokazuje tudi njegovo lastno priznanje v protialkoholnem časopisu. Slovenski treznostniki so se namreč podali na romanje v Sveto deželo. Ko so prišli domov, pa so se pojavile govorice, da so ga na ladji pili. Kalan, ki je vodil celotno odpravo, je na obtožbe odgovoril takole: »Da sem na potu v Jeruzalem pil – to je stvar, ki je napravila nekaterim veliko veselje. Prijatelju dobre kapljice namreč ne moreš napraviti večjega veselja, kakor ga ima, če vidi abstinenta piti. To je zanj triumf, zmagoslavje! /.../ Ker me je eden najhujših abstinentov, ki pa ni bil z nami na potu, zaradi tega nedavno prijel, češ 'barčica po morju plava, abstinenca pa po vodi splava', zato sem se odločil – dasi je že malo davno od tega – to stvar javno pojasniti. Nimam prav nobenega vzroka kaj prikrivati.« ³³

Kalanovi izgovori, zakaj je bil primoran piti, vsekakor zaslužijo pozornost, saj skoraj po-

³² Ibidem.

³³ Zlata doba 1911, str. 61, 62.

Strašna alkoholikova smrt. (Dopisnica Svete vojske)

polnoma ustrezajo izgovorom, ki jih pivci običajno trosijo v obrambo svoje razvade. Kalan je najprej razložil, zakaj se je odločil za abstinenco: »Načelo moje je bilo v tem oziru vedno to: Ne zdržujem se pijače zato, ker je sama na sebi slaba, napačna, škodljiva ali grešna; zdržujem se je zato, ker vidim v abstinenci uspešno orožje proti alkoholizmu. Zdržujem se je zlasti zato, da bi pri nas, v naši domovini premagali pijančevanje in uvedli treznost.« Skratka, Kalan abstinira zgolj zato, ker hoče biti za zgled ljudstvu, ne pa zaradi prepričanja, da se alkohola ne bi smelo piti. Njegova trditev je še zlasti zanimiva, če jo pogledamo iz drugega konca. Če na Slovenskem ne bi bilo pijančevanja, bi lahko dušebrižni Kalan brez slabe vesti popival. Poslušajmo prvi izgovor: »Vse kaj drugega je, če človek potuje sam ali v veliki množici. /.../ V veliki množici človek ne more, kakor bi si ravno izmislil, ampak se mora ravnati po ostali množici.« Kdo ne pozna tega izgovora? Pijem zato, ker pijejo drugi. Naslednji izgovor je s prvim v tesni navezi: »Vse kaj drugega je tudi, če človek potuje po krajih, kjer

z abstinenco že kaj računajo, kjer je za abstinenco kaj poskrbljeno, kakor tam, kjer jim je ta stvar čisto tuja. /.../ Mislil sem, da sem preskrbel abstinence zadostno z brezalkoholnimi pijačami. A glej, tretji dan je že vsega zmanjkalo! En vzrok je bil ta, ker je bilo med romarji zoper vse moje pričakovanje veliko abstinentov; drugi vzrok pa, ker se je tudi pivcem naš nektar zdel boljši od vina in so ga nam oni pridno pomagali piti. Prav brez nič živeti, se pa abstinentje še nismo navadili. Jaz bi najrajši, da ne bi bilo treba ne jesti, ne piti, ampak doslej se mi to še ni posrečilo. – Vprašal sem potem, če bi mogli mesto vina dobiti limonado. Pa reklo se mi je, da ne smejo. Ko bi se bili že vnaprej z Lloydom tako pogodili – so rekli – bi morda šlo; brez dovoljenja pa ne smejo.«³⁴ Torej, kriva ni samo družba, kriva je tudi logistika in lokacija. Da bi pili kaj drugega kot vino, ni bilo mogoče.

Preidimo k izgovoru številka tri: »Jaz sem bil vrh tega tudi še bolan. Bolezen sicer ni bila posebno huda, ampak človek ni za nobeno rabo. Jaz pa nisem časa imel bolan biti in poležavati, ker so me na vse strani cukali. V sili pa menda nekdo žre tudi muhe. Tako tudi človek v sili in potrebi misli: naj pomaga, kar more pomagati! Za zdravilo, smo vedno rekli, se sme. – Povedati pa moram iz svoje skušnje, da mi ni vse skupaj prav nič pomagalo, in da je vsa tista hvala in čarobna moč, ki jo pripisujejo raznim »gajstom« in črnim vinom, komaj piškavega oreha vredna.« Seveda, pijemo tudi zato, ker je zdravo. Zakaj bi pa sicer drugače pili »na zdravje«. Če zbolimo, je treba veliko piti in česa bi lahko spili več kot sladkega vinca. Sicer pa: od vodje protialkoholnega gibanja bi lahko pričakovali, da ne bo nasedal na prazne argumente, da je treba piti zaradi zdravja samega. Sledi izgovor številka štiri: »Imeli smo dispenzo od posta in celo od brevirja. Toliko bolj opravičeno od abstinence.«³⁵ Kalan je kot duhovnik vpletel tudi religijski moment: Pijem tudi zato, ker mi vera dovoljuje piti. Če si abinent in te cerkvena oblast zaradi izrednih razmer oprosti od posta, ga lahko mile volje srkneš. Tvoja abstinence zato ne bo trpela.

Prihaja izgovor številka pet, ki je v bistvu nekakšno nadaljevanje izgovora številka ena: »Še nekaj je morda nekoliko name vplivalo, namreč zgled drugih, odličnih abstinentov. Toliko sem sli-

³⁴ *Ibidem.*

³⁵ *Ibidem.*

šal pripovedovati o ameriškem nadškofu Irlandu, ki je velik bojevnik zoper alkoholizem, da je rekel v Rimu: Doma ne pijem, a tukaj bom malo.« Če pijejo drugi ugledni abstinenti, zakaj ne bi tudi Kalan v izrednih okoliščinah. Ko je Kalanu zmanjkalo izgovorov, je enostavno ponovil začetni argument: »Končno še enkrat poudarjam: Mi se združujemo, da naše rojake, našo domovino streznimo. Mi hočemo pokazati, da se tukaj pri nas, da v našem navadnem življenju prav lahko in dobro brez alkohola shajati. Arabcev in mornarjev nismo hoteli s svojim zgledom preobračati. Nekaj malo pijače v taki dajavi, kjer drugega ni dobiti, nima z našimi domačimi razmerami prav nič opraviti.«³⁶ No, z zadnjim argumentom pa je naš protialkoholni borec najbrž nezavedno pokazal svojo dvoiličnost. Če nas nihče ne vidi in smo daleč, torej lahko pijemo. Važno je le, da ne trpi protialkoholna stvar v javnosti. Kot duhovniku bi moralo biti Kalanu poznano dejstvo, ki ga pozna vsak krščansko vzgojen otrok: ko te nihče ne vidi, te vidi Bog.

Literatura in viri

- Jure Gašparič, *Slovenska krščansko delavska zveza*, v: *Kronika XIX. stoletja*, 3. knjiga, Ljubljana 2003.
- Janez Kalan, *Kaj je torej z alkoholom?*, Ljubljana 1906.
- Janez Kalan, *Početek protialkoholnega gibanja na Slovenskem*, Poročilo o I. slovenskem protialkoholnem shodu z namečkom, Ljubljana 1902.
- Janez Kalan, *Sveta vojska, Bog jo hoče, kdo si upa vanjo?*, Ljubljana 1906.
- Janez Kalan, *Velik moment, Politično razmišljanje ob veselem preobratu v deželi Kranjski*, Ljubljana 1909.
- Walter Lukan, *Socialni katolicizem v Avstriji in pri Slovencih*, Missijev simpozij v Rimu (ur. Edo Škulj), Celje 1988.
- Vasilij Melik, *Demokratizacija volilnega sistema (1907) in njeni učinki*, v: *Vasilij Melik, Slovenci 1848 – 1918* (ur. Viktor Vrbnjak), Maribor 2002.
- Anton Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927*, Ljubljana 1927.
- Andrej Pančur, *Politično življenje po volilnih reformah*, v: *Slovenska novejša zgodovina*

³⁶ *Ibidem.*

1848–1992 (ur. Jasna Fischer), knjiga 1, Ljubljana 2005.
 Janko Pleterški, *Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Ljubljana 1998.
 Slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, Ljubljana 1925–1932.
 Slovenski narod.
 Anton Šepetavc, *Pijem, torej sem Slovenec ali alkohol(izem) kot tabu slovenstva*, *Zgodovina za vse*, št. 1, l. 2, Celje 1995.
 Zlata doba.

Zusammenfassung

„EIN WENIG TRINKEN, SCHADET DIES DER MÄSSIGKEITSBEWEGUNG IN DER HEIMAT? KEIN BISSCHEN.“

Die Antialkoholbewegung unter der Führung von Janez Kalan vor dem Ersten Weltkrieg

Janez Kalan (1868–1945), Geistlicher, Redakteur und Aktivist der katholischen Bewegung, war neben seiner Tätigkeit in den Marianischen Kongregationen und beim Monatsblatt *Bogoljub* (1903–1924) der Hauptakteur der Antialkoholbewegung im slowenischen Gebiet vor dem Ersten Weltkrieg und auch danach. Im Jahr 1903 gründete er den Antialkoholbund *Sveta vojska* (Heilige Armee). Er redigierte auch das alkoholgegnerische Blatt *Zlata doba* (Das goldene Zeitalter). Im Unterschied zu seinen Vorgängern im Kampf gegen den Alkohol war Kalans Taktik von Toleranz geprägt. Für die Mitgliedschaft in der Antialkoholvereinigung wurde keine völlige Abstinenz verlangt. Die Bewegung war unterteilt in Abstinente und sogenannte Gemäßigte, also Menschen, die auf Branntwein verzichteten und Bier und Wein nur in sehr geringen Maßen tranken. Kalan war eine äußerst aktive, aber auch kontroverse Persönlichkeit, da er einerseits inbrünstig gegen den Alkohol auftrat und andererseits öfters dabei ertappt wurde, dass er ihn selbst konsumierte. Im Jahr 1910 machte sich die liberale Zeitung *Slovenski narod* darüber lustig. Ein Jahr später gab Kalan in der Zeitschrift *Zlata doba* selbst zu, dass er bei einer Reise nach Jerusalem getrunken hatte. Im alkoholgegeri-

schon Blatt machte er sogar Werbung für den „heimischen“ Wein, der für die Leute angeblich besser war als „deutscher“ oder „jüdischer“ Branntwein oder Bier. Unter Führung Kalans war die Antialkoholbewegung ausgesprochen konservativ und sah die Hauptursachen für den Alkoholismus und den moralischen Niedergang in den schädlichen Einflüssen der modernen Gesellschaft. Die Lösung wurde in einer Rekatholisierung der Gesellschaft gesucht.

Schlagwörter: Janez Kalan, Marianische Kongregation, Zeitung *Bogoljub*, Verein *Sveta vojska* (Heilige Armee), Zeitung *Zlata doba* (Das goldene Zeitalter), Antialkoholbewegung